

Милица Добричић*

ПРОГРАМСКЕ ОСНОВЕ ПЛАНИРАЊА ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ НАЦИОНАЛНОГ ПАРКА ТАРА

Abstract: Having in mind the importance of Tara National Park at national (1st category natural heritage of extraordinary importance) and international level (potential reserve of biosphere within the UNESCO MAB programme; heritage on the Serbian preliminary list for the UNESCO World cultural and natural heritage; international centre of biodiversity), as well as clauses of the Law on planning and construction according to which a spatial plan for special purpose area has to be adopted for national parks, the Republic Agency for Spatial Planning has prepared a Decision to elaborate a Spatial Plan for Special Purpose Area of Tara National Park, adopted by the Government of the Republic of Serbia in November 2006. This paper deals with the importance and necessity to elaborate the spatial plan for special purpose area; it also gives an overview of the main objectives and goals as well as of the SWOT analysis (state of the art, constraints and potentials).

Key words: Tara National Park, spatial plan for special purpose area, goals and objectives, SWOT analysis

Увод

Национални парк Тара представља један од пет националних паркова на територији Републике Србије (поред Фрушке горе, Ђердапа, Копаоника и Шар планине) (2), подручје предложено за резерват биосфере у оквиру програма UNESCO-а Човек и биосфера (Man and Biosphere-MaB), део прелиминарне листе Србије за светску културну и природну баштину UNESCO-а (World heritage) (1) и међународно значајан центар биодиверзитета. Стављен је под заштиту Законом о националним парковима а налази се на територији општине Бајина Башта, укупне површине 19 175 ха. Њиме управља Јавно предузеће "Национални парк Тара" из Бајине Баште.

Законом о планирању и изградњи предвиђено је да се за подручје националног парка доноси просторни план подручја посебне намене (3). Републичка агенција за просторно планирање припремила је Одлуку о изради Просторног плана подручја посебне намене Националног парка Тара (даље: Одлука) са Програмом за израду Просторног плана подручја посебне намене Националног парка Тара (даље: Програм), коју је Влада Републике Србије донела 2. новембра 2006. године (7).

У овом раду посебно су издвојени разлози за израду и циљеви израде планског документа, као и swot анализа стања, проблема и потенцијала планског подручја.

* Мр Милица Добричић, дипл. просторни планер, Републичка агенција за просторно планирање, Београд

Напомиње се да ће се израдом и доношењем Просторног плана подручја Националног парка Тара (даље: Просторни план) добити интегрални плански инструмент за континуално планирање заштите, развоја и уређења овог подручја.

Разлози за израду планског документа

Основни разлог за израду и доношење Просторног плана је стварање услова за реализацију националних, регионалних и локалних интереса на планском подручју, у области заштите и очувања посебних природних вредности, значајних природних ресурса и споменичког наслеђа, као и њиховог уређења и коришћења на принципима одрживог развоја (9).

Ово је посебно значајно ако се има у виду да је Просторни план подручја Националног парка Тара донет 1989. године и да је од тада до данас дошло до значајних промена у простору, повећаног притиска на највредније делове природног добра, као и промене законске регулативе у области планирања, изградње и заштите животне средине.

Подручје Просторног плана обухвата делове територија општина Бајина Башта, Ужице и Чајетина, и то: на територији општине Бајина Башта целе катастарске општине Јагоштица, Растиште, Перућац, Бесеровина, Зауглине, Рача, Мала Река, Солотуша, Коњска Река и Заовине; на територији општине Ужице целе катастарске општине Кремна, Мокра Гора, Биоска и Врутци; и на територији општине Чајетина целу катастарску општину Семеђево, укупне површине 63 446,13 ha. Овако дефинисаним границама просторног плана обухваћени су Национални парк Тара, језеро Заовине са околином, Предео изузетних одлика Шарган-Мокра Гора и потенцијални резерват природе, клисура Белог Рзава.

При изради Просторног плана имаће се у виду и будући међународни статус заштите Националног парка Тара, имајући у виду да је ово подручје предложено за резерват биосфере у оквиру програма UNESCO-а Човек и биосфера (Man and Biosphere-MaB) (6) и да се налази на Листи потенцијалних подручја која треба номинovati за светску културну и природну баштину UNESCO-а (World heritage) (11). Тара је међународно значајан центар биодиверзитета, и то: међународно значајно станиште птица (Important Bird Area-IBA) (4), међународно значајно биљно подручје (Important Plant Area-IPA) (5), као и међународно значајно станиште лептира (Prime Butterfly Area-PBA) (8). Специфичност овог подручја јесте и његов погранични положај.

Циљеви израде планског документа

Циљеви израде планског документа Програмом су дефинисани као општи и посебни. Општи циљеви су (9): стварање услова за одрживи развој природних добара и културно-историјске баштине, уз развој туризма, пољопривреде, услуга и других компатибилних активности; стварање локационих и других услова за

уређење и коришћење планског подручја; као и економски развој и заштита животне средине, природних и културних добара.

Посебни циљеви развоја, коришћења и уређења планског подручја су:

- оживљавање, унапређивање и даљи развој сеоских насеља и њихово укључивање у активности везане за основне намене Националног парка;
- утврђивање граничних капацитета простора Националног парка Тара за развој комплементарних делатности, зависно од захтева економије и могућих антропогених утицаја на природу;
- утврђивање услова и режима изградње, уређења и коришћења подручја Националног парка за комплементарне активности, које нису у сукобу са функцијама Националног парка;
- повећање доступности основним природним добрима;
- утврђивање намене површина и концепта организације садржаја супраструктуре и инфраструктуре
- у функцији Националног парка и комплементарних активности;
- међусобно усклађивање концепције планског решења коришћења, организације и заштите подручја Националног парка Тара и концепције планског решења одржавања и унапређења коришћења вода, заштите квалитета вода и заштите од штетног дејства вода, као добра од општег интереса (у складу са Водoprивредном основом Републике Србије и одредбама чл. 8. и чл. 9. ст. 5. Закона о водама);
- економска валоризација основних туристичких мотива (бројних природних и културних добара) и њихово активирање у туристичке сврхе;
- утврђивање дугорочне стратегије научних истраживања, едукације и културолошког коришћења природног феномена Националног парка, као и мера њиховог очувања, унапређења и заштите са прецизирањем приоритета и динамике средњорочне и краткорочне реализације заштите и коришћења Националног парка;
- успостављање система мониторинга активности које би могле да угрозе природне и културно-историјске вредности на подручју Плана, а у циљу благовременог предузимања адекватних мера на њиховој заштити.

Swot анализа

У Програму је извршена swot анализа (Strengths, Weaknesses, Opportunitites, Threats) стања планског подручја, односно дефинисане су снаге, слабости, могућности и претње, и то:

Снаге (постојеће)

- подручје са добро очуваном животном средином, веома малим загађивањем земљишта и смањеним антропогеним утицајем на квалитет животне средине;
- специфичне климатске одлике планине Тара, једне од најпознатијих ваздушних бања Србије;

- шумско богатство-Национални парк Тара представља једно од најшумовитијих подручја у Србији и то како по површини тако и по квалитету; посебну вредност чини велико учешће четинарских шума, без обзира на њихов неуједначен квалитет (посебно у приватном сектору);
- богатство водама које се огледа у многобројним површинским токовима и подземним водама (река Дрина, вештачке акумулације);
- локална традиција у пољопривреди, посебно сточарству и производњи појединих специјалитета;
- изграђена саобраћајна инфраструктура-друмска и железничка док је водни саобраћај локалног и туристичког значаја;
- сва заштићена природна добра на планском подручју, и то: Национални парк Тара, строги природни резервати Црвене стене, Љути брег (Растиште) и Рачанска шљивовица, споменик природе Панчићева оморика Пасјача и Борово брдо меморијални природни споменик (Рача), као и предео изузетних одлика Шарган-Мокра Гора;
- клисура Белог Рзава потенцијални специјални резерват природе (са геоморфолошким, флористичким, фаунистичким и другим вредностима);
- сва заштићена непокретна културна добра на планском подручју, и то: Манастир Рача из 13 века, културно добро од великог значаја; Солотушки град из средњег века; некрополе у Растишту (Гајеви, Урошевина и Пристоје), Заовинама (Биљег); некропола стећака у Перућцу (Мраморје) из средњег века, културно добро од изузетног значаја; Мољковића хан у Кремни из 18 века, културно добро од изузетног значаја; евидентирани археолошки локалитети у Кремнама (Мисајловића поље, Црквине I и Црквине II); сакралне грађевине (цркве) у Мокрој гори (засек Кршање) и Биоској из прве половине 19 века; објекти народног градитељства измештени из Заовина на Калуђерске баре и у насељима Јагоштица и Растиште; народна архитектура, стамбене и економске зграде у Заовинама и Перућцу, и др.;
- формиран туристички пунктови са изграђеним туристичким и пратећим капацитетима: Калуђерске Баре, са војном установом Тара која има 2 хотела, Митровац дечије одмаралиште са 600 лежаја и Предов Крст, главни шумарски и ловачки центар Таре, са посебном туристичком функцијом.

Слабости (унутрашње)

- демографско пражњење и погоршана старосна структура становништва; сеоска насеља на подручју плана су последњих деценија изгубила скоро половину становништва (у односу на 1948. годину); изузетак је Перућац, једино насеље у коме је забележен раст стално насељених становника, а мањи одлив житеља је регистрован у Зауглинама, Рачи, Малој Реци и Кремни;
- неконтролисано ширење насеља, првенствено везано за тзв. викенд изградњу; све израженија тенденција изградње викенд објеката, без неопходне инфраструктуре (нарочито у Калуђерским барама, Митровцу, обали Перућачког језера, и др.);
- сва насеља су руралног карактера и разбијеног типа, што умногоме отежава њихово инфраструктурно опремање;

- недовољна снабдевеност водом насеља и туристичких капацитета; недовољна изграђеност и непостојање система одвођења отпадних вода као и третман отпадних вода (УПОВ);
- недовољна изграђеност саобраћајних мрежа локалних путева; недовољно одржавање путне мреже; периферни положај у односу на важне магистралне и регионалне путне правце утицао је да је подручје Таре изван главних транзитних токова;
- неприлагођеност постојећих капацитета електроенергетске инфраструктуре захтевима стално растуће потрошње; изграђеност преносне и дистрибутивне мреже не задовољава у погледу капацитета и техничких карактеристика водова и дистрибутивних трафостаница као и квалитета дистрибутивне мреже, што представља сметњу даљем развоју подручја; јавна расвета у насељима, као и на туристичким локалитетима није потребног нивоа;
- телекомуникациона инфраструктура на планском подручју (телекомуникациони објекти, телефонске централе, спојни путеви и примарна мрежа у насељима) већим делом није на задовољавајућем нивоу, како по квалитету тако и по капацитету; секундарна мрежа је великим делом изграђена надземно и недовољног капацитета;
- непостојање организованог сакупљања пољопривредних производа, као и њиховог откупа и пласмана;
- сеча шума, брање дивљих плодова, лековитог и ароматичног биља је неселективно и неконтролисано, а уз то је и недовољна и неадекватна информисаност становништва у циљу формирања модела адекватног еколошког понашања;
- још увек постоји експлоатација креча, која показује тенденцију раста и поред изражених негативних последица по животну средину;
- проблеми животне средине: низак ниво развијености комуналних услуга; нефункционисање депонија у складу са савременим принципима одлагања комуналног отпада; загађивање Перућачког језера комуналним отпадом; појава ерозије и бујица које узрокују не толико опасност по становништво, колико штете одношењем тла; загађивање отпадним водама.

Могућности (развојни потенцијали)

- потенцијали развоја планског подручја у области туризма, представљају: заштићене природне и културно-историјске вредности; река Дрина; вештачке акумулације (Перућац, Заовина, Стајића и др.), које представљају не само значајан привредни потенцијал у производњи електричне енергије, већ и изузетно вредан природни ресурс и туристички потенцијал (језерски, ловно-риболовни); одличне могућности за развој ловног туризма и узгој оних врста дивљачи које природно настају оваква подручја; могућности за развој транзитног (транзитни туристички правац према мору-Јужни Јадран), климатског, еколошког, сеоског, излетничког и других облика туризма; близина највећег туристичког тржишта (Београдског региона);

- пољопривредно еколошки потенцијал подручја са свим условима за производњу "здраве хране" и организовање мини-прерађивачких капацитета и стицање карактеристичног обележја "брента" за специфичне производе;
- шумски потенцијал и производња дрвне масе, која може да се искористи за развој малих капацитета-производних и пратећих услужних делатности у ободним насељима, уз испуњавање еколошких критеријума у складу са прописима из области заштите животне средине;
- изградња планиране једноколосечне пруге (Златибор)-Јабланица-државна граница-Вишеград-Сарајево; реализација пројекта "Тароцикл", који омогућује да Национални парк Тара постане први домаћи национални парк са дефинисаним и обележеним бицикличким стазама.

Претње (развоју)

- настављање демографског пражњења и процеса старења становништва;
- нерешавање питања стимулација и компензација у подручјима где су успостављени различити нивои заштите, може представљати ограничавајући фактор за: усклађивање пољопривредне производње у оквиру Националног парка Тара са режимом заштите еколошке целине у чијем окружењу се одвија; прилагођавање шумарства на подручју Националног парка Тара посебном режиму заштите у складу са шумско-привредном основом Националног парка; све облике експлоатације минералних сировина, укључујући и традиционалне, које треба да се елиминишу на подручју Националног парка Тара;
- недовољно развијена дрвно-прерађивачка индустрија у ширем окружењу (изван Националног парка Тара) која би пружила могућност за развој производних и пратећих капацитета на планском подручју;
- непостојање стратегије развоја могућих видова саобраћаја одговарајућег капацитета, који би иницирали свеукупни развој овог подручја;
- изостајање повећања броја базних радио-станица, радио-релејних станица и припадајућих антенских стубова за потребе система GSM мреже мобилних телекомуникација на планском подручју;
- не успостављање система организације управљања, финансирања и мониторинга.

Закључак

Национални парк Тара представља изузетно значајно подручје на територији Србије, на националном и међународном нивоу. На националном нивоу оно представља природно добро од изузетног значаја сврстано у I категорију заштите. На међународном нивоу подручје је кандидовано за резерват биосфере у оквиру програма UNESCO-а Човек и биосфера (Man and Biosphere-MaB), налази се на прелиминарној листи Србије за светску културну и природну баштину UNESCO-а (World heritage) и представља међународно значајан центар биодиверзитета (IBA, IPA и PBA). Специфичност овог подручја јесте и његов погранични положај. Од доношења претходног Просторног плана подручја Националног парка Тара 1989. године, дошло је до значајних промена на планском подручју, повећаног притиска

на највредније делове природног добра (неконтролисана изградња), као и промена законске регулативе у области планирања, изградње и заштите животне средине. Из тог разлога, у наредном периоду потребно је уговорити и израдити просторни план подручја посебне намене. Овоме иде у прилог и Закључак Владе од 28. децембра 2006. године, да се убрзају активности на изради и доношењу просторних планова за националне паркове и друга заштићена подручја, као и да се предузму све законом предвиђене мере ради спречавања противправне изградње објеката у националним парковима и другим заштићеним подручјима.

Литература

***Завод за заштиту природе Србије

<http://www.natureprotection.org.yu>

***Закон о националним парковима, Београд: Службени гласник РС, бр. 39/93, 44/93, 53/93, 67/93 и 48/94

***(2006). *Закон о планирању и изградњи* Београд: Службени гласник РС, бр. 47/03 и 34/06

Important Bird Areas

<http://www.birdlife.org>

Important Plant Areas

<http://www.plantlife.org.uk>

MAB home page

<http://www.unesco.org/mab/index.shtml>

***(2006). *Одлука о изради Просторног плана подручја посебне намене Националног парка Тара*. Службени гласник РС, број 95/06

Prime Butterfly Areas

<http://www.vlinderstichting.nl>

***(2006). *Програм за израду Просторног плана подручја посебне намене Националног парка Тара*, Београд: Републичка агенција за просторно планирање

***(1996). *Просторни план Републике Србије*. Београд: Службени гласник РС, број 13/96

World Heritage List

<http://whc.unesco.org/en/list>

Milica Dobricic

PROGRAMME BASIS FOR ELABORATION OF THE SPATIAL PLAN FOR SPECIAL PURPOSE AREA OF TARA NATIONAL PARK

Summary

Tara National Park is one among five national parks in Serbia. Tara is proposed for the UNESCO programme Man and Biosphere (MaB), it stands on a preliminary list of Serbia for UNESCO World cultural and natural heritage and is an international centre of biodiversity. It has been put under protection by the Law on National Parks. The total surface of Tara National Park is 19,175 ha, situated in the municipality of Bajina Basta. According to the Spatial Plan of the Republic of Serbia and the Planning and Construction Act, for national parks there should be brought a spatial plan for special purpose area. Republic agency for Spatial Planning has prepared a Decision to elaborate Spatial Plan for a Special Purpose Area of Tara National Park, brought by the Government of the Republic of Serbia on November 2nd, 2006. This paper pays particular attention to arguments and objectives that supports the elaboration of this spatial planning document, as well as to a SWOT analysis of the present state of the area. Elaboration and adoption of the Spatial Plan for a Special Purpose Area of Tara National Park will result in an integrated planning instrument for permanent protection, development and spatial organization of the area in question.